

Олена Є. Дахнова, Тетяна Е. Городецька, Аліна О. Семенець
АНАЛІЗ СТАНУ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті проведено оцінювання індикаторів грошово-кредитної безпеки України за 2005–2014 роки. Розраховано загальний рівень грошово-кредитної безпеки України. Надано пропозиції щодо стабілізації грошово-кредитної системи країни.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека; грошово-кредитна безпека; індикатори безпеки; грошово-кредитна політика; фінансові ресурси.

Рис. 1. Табл. 6. Літ. 19.

Елена Е. Дахнова, Татьяна Э. Городецкая, Алина А. Семенец
**АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ**

В статье проведена оценка индикаторов денежно-кредитной безопасности Украины за 2005–2014 годы. Рассчитан общий уровень денежно-кредитной безопасности. Предложены меры по стабилизации денежно-кредитной системы страны.

Ключевые слова: финансово-экономическая безопасность; денежно-кредитная безопасность; индикаторы безопасности; денежно-кредитная политика; финансовые ресурсы.

Olena E. Dahnova¹, Tetiana E. Gorodetska², Alina O. Semenets³
ANALYSIS OF UKRAINE'S MONETARY SECURITY

Indicators of monetary security of Ukraine for 2005–2014 years are estimated. The general level of monetary security is defined. Measures to stabilize the monetary system of the country are proposed.

Keywords: financial and economic security; monetary security; security indicators; monetary policy; financial resources.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України характеризується деструктивними процесами: падіння реального ВВП за 2014 р. склало 6,8%, прискорення інфляційних процесів (індекс споживчих цін склав 124,9%), девальвація національної грошової одиниці (корекція обмінного курсу гривні до долара США відбулася на 93,5%), посилення дисбалансу державних фінансів (дефіцит державного бюджету оцінюється на рівні 4,98% ВВП), суттєве погіршення соціальної сфери [1]. Можна стверджувати, що економіка України увійшла в стан стагфляційної макроекономічної динаміки, тобто процеси зниження виробництва ВВП поєднуються із значним зростанням цін. Все це, безумовно, підвищує увагу до проблем фінансово-економічної безпеки держави, зокрема до однієї з найвагоміших її складових – грошово-кредитної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансово-економічної безпеки перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних науковців починаючи з 1990-х років. За цей час напрацьовано теоретично-методологічні засади економічної та фінансової безпеки держави, зокрема, такими вченими, як О.І. Барановський [5], М.М. Єрмошенко [9], Т.П. Крупельницька [19], А.І. Сухоруков [19], Ю.М. Харазішвілі [18; 19] та інші. Загалом, слід зазначити, що проблеми, які стосуються економічної безпеки, відрізняються різнома-

¹ Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade, Ukraine.

² Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade, Ukraine.

³ Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade, Ukraine.

ніттям і відображають складність і неоднозначність їх дослідження, оскільки в цій сфері спостерігається накладання теоретичних проблем на низку практичних ускладнень.

Останнім часом фокус уваги в науковій літературі зосереджено переважно на вдосконаленні методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки країни [5; 12; 18; 19] та аналізі стану окремих складових фінансової безпеки України [8; 9; 14; 15]. Зокрема, Н.В. Наконечна наголошує, що розроблення та прийняття уніфікованих методологічних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки, загальноприйнятої системи її індикаторів допоможе запровадити комплекс практичних заходів з попередження, ліквідації та мінімізації кризових явищ у фінансово-кредитній сфері, нормалізації грошового обігу, вдосконалення бюджетної системи, оптимізації державних запозичень, поліпшення інвестиційного клімату, що є особливо важливим у сучасних посткризових умовах розвитку економіки [12, 286].

Особливої уваги набули дослідження проблем забезпечення фінансової безпеки України в умовах посилення глобалізаційних процесів [11; 13; 17]. Так, С.І. Ткаленко, досліджуючи вплив глобалізації та глобальних інтеграційних процесів на формування фінансового сектору, вказує на залежність рівня фінансової безпеки України від зовнішніх факторів та прогнозує, що розвиток України в наступні 10 років буде проходити в надзвичайно складних міжнародних умовах, в умовах жорсткої конкуренції на фінансових ринках [17, 103].

На посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації звертає увагу і Л.В. Нечипорук. Зокрема в її дослідженні відзначається, що в процесі піднесення фінансової глобалізації розгортаються передумови фінансової нестабільності: зміна валютних режимів; зростання обсягів міжнародних потоків капіталу, обсягів валютообмінних операцій, збільшення швидкості поширення інформації; якісні зміни в структурі міжнародних потоків капіталу, що спричинили мобільність капіталів; приналежність суб'єктів фінансового ринку до різних національних економічних систем, що збільшує рівень ризику фінансових операцій та зумовлює зростання нестабільності глобального фінансового простору, що може негативно впливати на фінансову безпеку держави [13, 296–297].

Розробці практичних рекомендацій з удосконалення системи фінансової безпеки України з урахуванням глобалізаційних процесів та негативного досвіду останньої світової фінансової кризи 2007–2009 рр. присвячено дослідження Б.Ю. Кишакевича [11]; основні напрями зміцнення фінансової безпеки України окреслено О.В. Тимошенко [16].

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень з вищезазначеної проблематики, існує необхідність у постійному моніторингу стану економічної безпеки держави, як в цілому, так і окремих її складових. Адже, як справедливо відзначає К.І. Новікова, показники стану фінансової системи відзначаються великою волатильністю та непередбачуваністю динаміки, що ускладнює їх прогнозування через високий рівень невизначеності та дозволяє охарактеризувати сучасну національну економіку як хаотично структуровану, причому ця тенденція продовжує посилюватись та перешкоджає здійсненню прогресивних зрушень в економіці [14, 747]. Це призводить до

необхідності постійного аналізу стану економічної системи та розробки ефективних важелів впливу на окремі складові фінансово-економічної безпеки.

Мета дослідження – аналіз стану грошово-кредитної безпеки України за період 2005–2014 рр. та формулювання пропозицій щодо стабілізації грошово-кредитної системи в сучасних економічних умовах.

Основні результати дослідження. Здійснення грошово-кредитної політики 2014 р. не відповідало меті забезпечення стабільності національної грошової одиниці та її купівельної спроможності. Рішенням Ради НБУ від 26.02.2015 № 1 визнано невиконання Основних засад грошово-кредитної політики на 2014 рік. Беручи до уваги наявність вагомих об'єктивних та форс-мажорних дестабілізуючих факторів немонетарного характеру (попередньо накопичені макроекономічні та фінансові дисбаланси, соціально-політичне напруження та ескаляція військового конфлікту на сході країни), Рада Національного банку України тим не менш вважає, що суттєвими чинниками погіршення ситуації у грошово-кредитній сфері були також недостатньо послідовні і неефективні дії НБУ на валютному ринку, відсутність дієвого банківського нагляду при здійсненні рефінансування та регулюванні ліквідності банківської системи в цілому [1].

Отже, дослідження стану грошово-кредитної безпеки України не викликає сумнівів та потребує зосередження першочергової уваги на шляхах її зміцнення.

Грошово-кредитна безпека визначається як стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, що сприяють досягненню економічного зростання національної економіки [3].

Основою механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки держави має стати моніторинг, який надаватиме можливість своєчасно виявляти внутрішні і зовнішні загрози монетарним інтересам. Для проведення якісного аналізу необхідні певні показники. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки України [3] стан грошово-кредитної безпеки оцінюється за наступними індикаторами (табл. 1).

Динаміка питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси за період 2005–2014 рр. коливається від 26,16% до 32,22%. Загалом, оптимальним є значення цього показника на рівні 20%; перевищення 25% порогу характеризує незадовільний стан, а перевищення 30% порогу свідчить про небезпечний стан аналізованого індикатора. Отже, грошова маса в Україні характеризується високими темпами зростання та надмірно великою вагою в ній готівки.

2. Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ) розрахована у табл. 3.

Отже, різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ) за аналізований період коливається від 7,7% у 2008 р. (незадовільний стан) до 4,2% у 2012 р., при цьому оптимальним значенням є різниця на рівні 3–4%. Зауважимо, що даний індикатор є показ-

ником змішаного типу, тобто до певного значення показник є стимулятором, а в разі подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор субіндексу стану грошово-кредитної безпеки.

Таблиця 1. Індикатори грошово-кредитної безпеки України [3]

№	Показник	Формула розрахунку
1	Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (М0 / М3), %	<i>Готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями (М0), млн грн / Грошовий агрегат М3 (грошова маса), млн грн x 100%</i>
2	Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), % пунктів	<i>Процентні ставки за кредитами, наданими резидентам, % – Процентні ставки за депозитами, залученими депозитними корпораціями від резидентів, %</i>
3	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, % пунктів	<i>Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, % – Індекс споживчих цін (до відповідного періоду попереднього року)</i>
4	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам	<i>Споживчі кредити, надані домогосподарствам / Кредити, надані резидентам x 100%</i>
5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), %	<i>Кредити, надані в іноземній валюті на термін понад 5 років / Офіційний курс грн до дол. США у поточному періоді, середній за період / Офіційний курс грн до дол. США у відповідному періоді попереднього року, середній за період + Кредити, надані в національній валюті / Кредити, надані резидентам x 100%</i>
6	Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США	–

Таблиця 2. Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси*

Рік	М0, млн грн	М3, млн грн	Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси, %
2005	60231	194071	31,04
2006	74984	261063	28,72
2007	111119	396156	28,05
2008	154759	515727	30,01
2009	157029	487298	32,22
2010	182970	597872	30,60
2011	192619	685515	28,10
2012	203245	773199	26,29
2013	237777	908994	26,16
2014	282947	956728	29,57

* розраховано за [6].

Таблиця 3. Різниця між процентними ставками за кредитами та депозитами, %*

Рік	Процентні ставки та обсяги за кредитами, наданими у звітному періоді резидентам	Процентні ставки та обсяги за депозитами, залученими у звітному періоді на рахунки резидентів	Різниця між процентними ставками за кредитами та депозитами
2005	14,6	8	6,6
2006	14,1	6,8	7,3
2007	13,5	7,2	6,3
2008	16	8,3	7,7
2009	18,3	11,8	6,5
2010	14,6	9,4	5,2
2011	14,3	7,3	7
2012	15,5	11,3	4,2
2013	14,4	9,5	4,9
2014	15	10,5	4,5

* розраховано за [6].

3. Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, наведено у табл. 4.

Таблиця 4. Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами в національній валюті відносно індексу споживчих цін*

Період	Процентні ставки та обсяги за кредитами, наданими у звітному періоді резидентам	Індекс споживчих цін	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами в національній валюті відносно індексу споживчих цін, відсоткових пунктів
2005	14,6	110,3	4,3
2006	14,1	111,6	2,5
2007	13,5	116,6	-3,1
2008	16	122,3	-6,3
2009	18,3	112,3	6
2010	14,6	109,1	5,5
2011	14,3	104,6	9,7
2012	15,5	99,8	15,7
2013	14,4	100,5	13,9
2014	15	124,9	-9,9

* розраховано за [6; 10].

Отже, рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін мав оптимальне значення (на рівні 3–5%) тільки у 2005 році. Значне коливання цього показника від 15,7% до -9,9% є негативною тенденцією та відповідає критичному значенню.

4. Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам. За останні роки суттєво активізувалося кредитування домашніх господарств у національній валюті. За 2007–2014 рр. кредитування домашніх господарств мало позитивну динаміку. Найвищий показник був у 2008 р. – 280490 млн грн (табл. 5).

Таблиця 5. Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам*

Рік	Сума споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, млн грн	Загальна сума кредитів, наданих резидентам, млн грн	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам
2005	35659	143423	24,86
2006	82010	245230	33,44
2007	160386	426867	37,57
2008	280490	734022	38,21
2009	241249	723295	33,35
2010	209538	732823	28,59
2011	201224	801809	25,10
2012	187629	815142	23,02
2013	193529	910782	21,25
2014	211215	1020667	20,69

* розраховано за [6].

Отже, частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, поступово зменшується, проте все ще залишається в межах критичних значень. Оптимальним значенням цього показника вважається питома вага на рівні 5–9%.

5. Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів характеризує реальні наміри банків щодо довгострокової інвестиційної діяльності. У статистичних матеріалах НБУ відсутня інформація щодо суми довгострокових кредитів за 2005–2006 рр., тому розрахунок даного індикатору здійснимо за період 2007–2014 рр. (табл. 6).

Таблиця 6. Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів*

Рік	Сума довгострокових кредитів, млн грн	Загальна сума кредитів, наданих резидентам, млн грн	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %
2007	114052	426867	26,72
2008	233408	734022	31,80
2009	225623	723295	31,19
2010	214446	732823	29,26
2011	203385	801809	25,37
2012	176394	815142	21,64
2013	173961	910782	19,10
2014	217280	1020667	21,29

* розраховано за [6].

Оптимальне значення даного показника має бути на рівні 60%. Як бачимо, питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів в останні роки – менше 25%, що є критичним значенням.

6. Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США. Оцінювання обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України здійснюється Міністерством економічного

розвитку та торгівлі. У 2008 р. було розроблено Тимчасову методику комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України [4]. Методика передбачала оцінку обсягів непродуктивного відпливу капіталу за окремими каналами: прихованого відпливу; непродуктивного легального відпливу; незареєстрованого відпливу. Відповідно до зазначеної методики, оцінки непродуктивного відпливу капіталу у період 2007–2012 рр. коливаються у межах від 13,8 до 26,6 млрд дол. США. Обсяг прихованого відпливу за цей період коливається у межах від 7,7 до 18,7 млрд дол. США [7, 9]. Відзначимо, що критичним значенням даного індикатора є обсяг відпливу капіталу у розмірі 15 млрд грн.

Як зазначають науковці [7], методологія розрахунків постійно вдосконалюється, проте поки що існують певні вади, які впливають на вірогідність отриманих оцінок. Зокрема, розрахунок т.зв. «прихованого імпорту» та «прихованого експорту» на основі «дзеркальної» статистики Держстату та Євростату здійснюються без приведення даних до єдиного базису поставки. Крім того, аналіз здійснюється для партнерів, які є членами ЄС, товарообіг з якими складає менше третини від його загального обсягу. Також розрахунок непродуктивного легального відпливу фінансових ресурсів та незареєстрованого відпливу не дозволяє відокремити легальну та нелегальну складові, що ускладнює аналіз таких даних. За відсутності офіційних статистичних даних дослідниками неодноразово робилася спроба оцінити обсяги виведення капіталів з країн непрямыми методами. Серед них слід виділити метод «дзеркальної статистики», «гарячих грошей» та залишковий метод, які були практично апробовані дослідниками на даних рівних країн. Проте кожен з цих методів має певні недоліки та може не охоплювати певні потоки фінансових ресурсів, які фактично є виведенням капіталу, або, навпаки, включати цілком легальні потоки [7, 9].

З метою удосконалення методології розрахунків 24.03.2015 Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України було затверджено відповідні Методичні рекомендації щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України [2].

Визначення інтегральної оцінки рівня грошово-кредитної безпеки відповідно до методичних рекомендацій [3] здійснюється за допомогою вагових коефіцієнтів, що визначають ступінь внеску кожного показника в інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки, та нормування індикаторів за шкалою від 0 до 1 або у %. Розрахований таким чином рівень грошово-кредитної безпеки України за 2005–2014 рр. унаочнено на рис. 1.

Оцінюючи стан грошово-кредитної безпеки за аналізований період, відзначимо, що протягом 10 років рівень грошово-кредитної безпеки знаходиться в інтервалі від 20,18% у 2008 р. до 40,33% у 2010 р., що свідчить про її небезпечний стан. Головними чинниками, що негативно вплинули на загальний стан грошово-кредитної безпеки, є надмірно велика частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, тенденція до зменшення питомої ваги довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, а також зростання обсягів непродуктивного відпливу фінансових ресурсів за межі України.

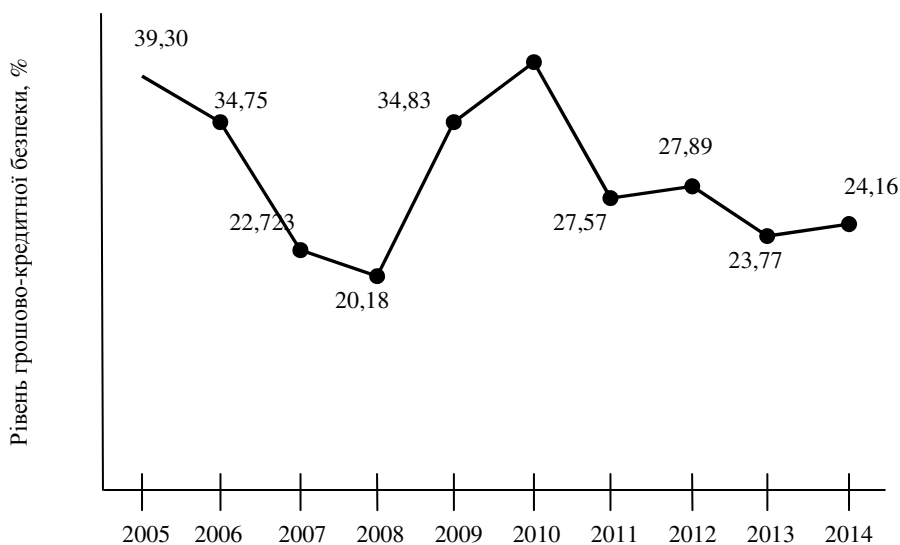

Рис. 1. Динаміка рівня грошово-кредитної безпеки України за 2005–2014 рр., авторська розробка

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оцінювання стану грошово-кредитної безпеки України за період 2005–2014 рр. дозволяє стверджувати, що стабілізація грошово-кредитної системи була і залишається найгострішим питанням фінансово-економічної безпеки. Гарантування грошово-кредитної безпеки держави є результатом практичних заходів з боку законодавчої та виконавчої влади у фінансовій сфері, що досягається шляхом використання ефективних важелів впливу на грошово-кредитну систему країни з метою попередження, виявлення й нейтралізації загроз фінансовій системі. Зокрема, перш за все, потрібна розробка та реалізація Національним банком України виваженої та адекватної сучасній економічній ситуації грошово-кредитної політики, яка має включати наступні заходи:

- забезпечення повноцінної роботи ключових елементів інфраструктури грошово-кредитного ринку для сприяння валютній та банківській стабільності та зниженню інфляції в умовах плаваючого курсу;
- підвищення ефективності процентної політики за рахунок формування оптимального коридору процентних ставок для забезпечення контрольованості ставок грошового ринку;
- стимулювання кредитування банками реального сектору економіки;
- врегулювання рівня монетизації економіки за рахунок нормалізації структури грошової маси, тобто зростанням банківських депозитів та зниженням рівня доларизації економіки;
- формування системи протидії відпливу фінансових ресурсів з країни, в т.ч. шляхом створення сприятливих умов для репатріації вивезеного капіталу.

Вищевикладені заходи гарантування грошово-кредитної безпеки України мають включати також підвищення довіри учасників ринку та суспільства в цілому до НБУ та банківської системи в цілому.

Моніторинг реалізації грошово-кредитної політики, її кількісних критеріїв ефективності та індикативних цільових показників має стати перспективним напрямом подальших досліджень.

1. Про виконання Основних засад грошово-кредитної політики на 2014 рік: Рішення правління Національного банку України від 26.02.2015 № 1 // zakon.rada.gov.ua.

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 24.03.2015 № 286 // zakon.rada.gov.ua.

3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 №1277 // zakon.rada.gov.ua.

4. Про затвердження Тимчасової методики комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 05.05.2008 № 149 // zakon.rada.gov.ua.

5. *Барановський О.І.* Фінансова безпека в Україні – методологія оцінки та механізми забезпечення: Автореф. дис... докт. екон. наук // www.disslib.org.

6. Бюлетень Національного банку України // www.bank.gov.ua.

7. Виведення капіталів з України: масштаби та напрямки запобігання: аналітична доповідь / Т.А. Тишук, А.М. Павлова, Д.О. Махортих, О.В. Іванов; За ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2013. – 39 с.

8. *Дячек С.М., Панасюк О.О.* Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка // Вісник ЖДТУ.– 2013.– №2. – С. 227–233.

9. *Єрмошенко М.М.* Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: Монографія // www.disslib.org.

10. Індекси цін // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.

11. *Кишакевич Б.Ю.* Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації // Науковий вісник НЛТУ України.– 2012.– Вип. 22.7. – С. 202–207.

12. *Наконечна Н.В.* Методологічні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України // Науковий вісник НЛТУ України.– 2013. – Вип. 23.14. – С. 281–287.

13. *Нечипорук Л.В.* Посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації // Збірник наукових праць НУДПСУ.– 2012.– №1. – С. 281–298.

14. *Новікова К.І.* Аналіз сучасного стану фінансової безпеки держави в умовах хаотично структурованої економіки // Глобальні та національні проблеми економіки.– 2015.– Вип. 3. – С. 747–752.

15. *Соловійов В.І.* Індекс інфляції як основний показник рівня грошово-кредитної безпеки країн пострадянського простору // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.– 2011.– №4. – С. 173–177.

16. *Тимошенко О.В.* Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України // Проблеми економіки.– 2014.– №2. – С. 154–160.

17. *Ткаленко С.І.* Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів // Міжнародна економічна політика. – 2013. – №1(18). – С. 101–122.

18. *Харазішвілі Ю.М., Дронь Є.В., Махортих Д.О.* Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України: Аналітична записка / Відділ макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки.– 2014 // www.niss.gov.ua.

19. *Харазішвілі Ю.М., Сухоруков А.І., Крупельницька Т.П.* Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України: Аналітична записка / НІСД.– 2013 // www.niss.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції 3.09.2015.